

Amadeu Francesc i Vidal*

Comunicació presentada a la Universitat Catalana d'Estiu, Prada, 1989.

1. ORÍGENS

Segons Darwin, el *Gallus domesticus* prové de l'espècie silvestre *Gallus bankiva*, espècie originària d'Àsia (selves de l'Índia i Indo-xina).

Sembla que 1500 anys abans de la nostra era hom ja comerciava amb gallines.

L'extensió s'inicià cap a la Xina, després cap a Mesopotàmia, Egipte i posteriorment Europa.

La introducció a Catalunya la degueren fer els celtes, grecs i romans. Ara bé, la introducció de l'aprofitament productiu potser va anar més aviat a càrrec dels romans, perquè ens diu Columela (50), que mentre els pares de família grecs gastaven els diners destinats a mantenir els fills en juguesques de baralles de galls, els pares de família romans procuraven de guanyar-ne mitjançant la cria de gallines.

Ja ells en tenien diverses races i van saber utilitzar les gregues (Rodes, Mèdia, Tanagra, Calcis) com a productores de carn, perquè eren de gran port, però eren males mares i per a aquestes funcions utilitzaven les races pròpies. També ells van observar que les que millor els funcionaven eren les híbrides de gregues i romanes.

Una vegada a Catalunya, cal suposar que estigueren sotmeses a una selecció natural i artificial, sense descartar la introducció de gens provinents d'altres països

*Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentàries (IRTA). Centre de Mas Bové. Reus.

al llarg dels segles, però a poc a poc van anar formant-se uns animals resistents i adaptats al nostre medi, que esdevingueren autòctons.

Com a dada anecdòtica al llarg de la història podem indicar que, ja a l'època medieval, l'aviram del Baix Llobregat tenia un nom. Als Comtes de Barcelona els agradava de cobrar els censos mitjançant pollastres, gallines i capons provinents d'aquesta comarca.

2. RECERCA I DEFINICIÓ DE RACES DE GALLINES CATALANES

A l'estranger ja s'havia iniciat la definició i millora productiva de les races de gallines que els eren pròpies. Des de mitjans s. XVIII fins al final del XIX, es produeix a Catalunya importació d'ous i aviram de l'estranger (França) (Anònim, 1867).

Hom mira d'evitar les despeses ocasionades per aquesta importació mitjançant la recerca, definició i millora de races autòctones. Aquests moviments comencen al final del s. XIX i es desenvoluparen durant la primera meitat del s. XX. Com a factors favorables podem esmentar la fundació de l'Escola d'Avicultura «El Paraíso», a Arenys de Mar, pel professor Salvador Castelló, així com les exposicions i concursos patrocinats pel Govern, per la Mancomunitat i posteriorment per la Generalitat.

A conseqüència de tot això sorgí a Catalunya l'anomenada d'unes races de gallines: la raça catalana del Prat, la raça Paraíso, la raça penedesenca, la raça empordanesa, etc.

2.1. La raça Prat

Tingué l'origen en les gallines del Baix Llobregat. Fou seleccionada, definida i estandarditzada pel professor Salvador Castelló i altres avicultors. Això es féu en les varietats lleonada i blanca.

Els animals tenien doble aptitud, és a dir, eren destinats tant a la producció d'ous com de carn. En aquells moments la gallina del Prat era considerada una excel·lent ponedora, i els pollastres molt aptes per a fer capons i d'una carn molt fina.

La difusió es féu per tot l'Estat espanyol i Amèrica del Sud, on arribà a agafar el nom de catalana del Plata.

2.2. La raça Paraíso

Fou una raça sintètica. La considerem catalana perquè hi va entrar la raça Prat i la seva formació tingué lloc a Catalunya. Els treballs foren iniciats l'any 1915 a la granja Paraíso de l'Escola d'Avicultura d'Arenys de Mar, pel professor Salvador Castelló.

L'objectiu era posar el país a l'altura de l'estranger amb aviram de carn. Es tractava d'aconseguir una raça amb les característiques organolèptiques de la raça Prat però amb un volum superior de carn.

El procés de formació fou Prat x Orpington i Descendència x Rhode Island. Després, retroencreuaments per a fixar caràcters.

En primer lloc treballà amb una variant lleonada, però les dificultats d'uniformització l'obligaren a enfocar l'esquema cap a una variant blanca utilitzant les varietats blanques de les races formadores.

Va tenir èxit a les exposicions i congressos estrangers. Es va difondre per Espanya i l'estranger. El 1932 diu que se'n comptaven 5.000 exemplars.

2.3. La raça penedesenca

La raça de gallines del Penedès s'ha vingut caracteritzant, des de temps que no podem precisar, per la posta d'un ou de color de closca marró-rogenic molt intens, conegut com l'ou rogenic de Vilafranca (Rossell, 1928).

L'any 1021, la Mancomunitat va decidir un patró basat en una coloració favada en pota blanca. Però ni era el patró més adequat, ni va tenir continuïtat.

Cap al 1930 hi va haver nous intents d'estandaritzar-la. El patró es va arribar a fer per una Agrupació de Criadors de Penedesenques, basant-se en una gallina aperdiuada i un gall pitnegre amb pota blava. Però mai no va ésser presentat per al reconeixement oficial, i hem de considerar que va quedar en un intent. La mort, el 1933, del professor P. Rossell i Vilà impulsor de tot això, probablement va impedir la realització d'aquesta tasca.

Amb tot, a partir del grup racial del Penedès i fent servir animals dels nuclis que havia format l'Agrupació de Criadors, els anys 30, en foren seleccionades una gallina negra i una de blanca pels avicultors J. Montserrat i J. Milà. Hom les denomina vilafranquines. Llurs patrons varen ser presentats per J. Montserrat a la II Assemblea Nacional d'Avicultors de l'any 1946, a Barcelona. Allí fou aprovat el patró de la negra, única variant del grup racial del Penedès que obtingué reconeixement oficial i fou inclòs en el llibre espanyol de patrons avícoles.

La difusió es féu pel Penedès i Baix Empordà principalment.

2.4. La raça empordanesa

Té l'origen en gallines de les comarques de l'Empordà. Mai no foren estandaritzades, o almenys no en tenim notícia, però hi ha dades segons les quals concurren dues varietats: blanca i rossa (lleonada o groga).

2.5. Altres grups racials

També tingueren anomenada la vallesana, la selvatana, la garrotxina, etc.

3. REGRESSIÓ

La regressió d'aquestes races començà a mitjan decenni dels 50.

Com a causes podem destacar que sorgiren altres races estrangeres més productives: Leghorn, Rhode Island, New Hampshire, etc. Després, els híbrids comercials. Això, a nivell industrial; a nivell rural hi hagué un abandó i una anada cap a les grans ciutats, amb la qual cosa els pagesos que haurien, potser, mantingut aquelles gallines de tota la vida, no ho van fer.

Com a resultat, la Paraíso està completament perduda.

La Prat, la penedesenca i l'empordanesa quedaren en un estat precari de conservació en unes poques cases de pagès, amb animals poc seleccionats i desuniformes.

4. RECUPERACIÓ

Malgrat tot, ha estat possible la recuperació de les autòctones. Unes circumstàncies favorables ho han fet possible i algunes ho justifiquen. Entre elles podem destacar:

- Existència d'alguns exemplars en mans de pagesos que no buscaven una explotació avícola a nivell industrial.
- Tendència actual a la recuperació dels valors històrico-culturals.
- Retorn a les cases de camp i ganes d'adornar-les amb allò que els era propi.
- Tendència al consum d'un pollastre diferent a l'actual en alguns sectors.
- Divulgació per la F.A.O. (dins l'àmbit científic) de la importància que té que no es perdin els gens de les races autòctones, perquè és un perill quedar-se només amb les races que avui dia ens resulten productives.
- Conscienciació de les institucions per a finançar-ho.

La recuperació de la raça Prat fou iniciada l'any 1974 per l'Ajuntament del Prat de Llobregat amb la col·laboració de la Sra. Rosa Álvarez, Vda. de Colominas, i l'assessorament tècnic del Sr. Enric Corominas.

La procedència del bestiar fou del que quedava per les masies del Prat.

Quant a la tasca feta, podem destacar: la formació d'una Associació de Criadors, una exposició concurs anual i una selecció productiva i morfològica.

Com a resultats assolits: un augment de la posta, una major uniformització i embelliment de la raça, un augment de la demanda d'exemplars a tot el país, la comercialització del pollastre i l'obtenció de la denominació d'origen.

Cap al futur cal desitjar que funcioni el conveni I.R.T.A. + Associació de Criadors enfocat cap al millorament de la producció de carn. Amb això hom pretén de continuar amb la selecció d'una línia materna millorada bàsicament per caràcters reproductius i una línia paterna millorada per caràcters de creixement i conformació. El producte que haurà de comercialitzar l'Associació serà el fruit de l'encreuament entre ambdues línies.

La recuperació de les races penedesenca i empordanesa fou iniciada l'any 1982. Hom cercava de salvar de l'extinció les restes d'aquelles gallines ponedores de l'ou vermell de Vilafranca i fou duta a terme en les instal·lacions del que avui és la Unitat de Genètica Avícola de l'IRTA en el Centre de Mas Bové. El veterinari Antoni Jordà fou qui inicià la recollida d'ous i aviram per masies i mercats (Jordà, 1984).

Les referències el portaren a buscar aviram a l'Empordà perquè hom deia que hi havia unes gallines que ponien un ou molt fosc. Com a conseqüència fou recollit un grup racial bastant diferent, que recordava les gallines empordaneses antigues.

Així doncs amb aquesta labor quedaren recuperades la penedesenca i l'empordanesa. Inicialment constituïren dues poblacions, d'unes 300 gallines i els respectius galls cada una, heterogènies pel que fa a l'aspecte extern, però compartint les característiques bàsiques al·l exposades al quadre núm. 1:

	PENEDESENCA	EMPORDANESA
TIPUS	Lleuger	Semipesant
CRESTA	Predominant	Senzilla amb clavell
ORELLETES	Blanques	Roges
COLOR DE POTES	Blau	Groc
COLOR CLOSCA DELS OUS	Marró rogenic fosc	Marró rogenic

Quadre 1.

Per a aconseguir-ne el reconeixement com a raça calia dotar-les d'una uniformitat externa. Calia doncs definir una o diverses varietats pures, dins cada grup racial.

Obtenir-ne només una varietat, dins cada grup, suposava menys feina, però una pèrdua de variabilitat gènica elevada.

Obtenir-ne diverses suposava més feina, però com a contrapartida la conservació de major variabilitat genètica i l'obtenció de subpoblacions tancades, fàcilment identificables i útils de cara a un plantejament futur d'aprofitar l'heterosi en un programa de millora genètica.

La decisió que hom prengué fou d'obtenir-ne diverses en funció dels antecedents històrics, dels al·lels més freqüents en determinats *loci* responsables del color i de la presència de gens interessants malgrat que no fossin altament freqüents, com per exemple el *barring-sex-linked*, que ben planificat és útil per a obtenir un sexatge genètic en raça pura i en encreuament.

Per a tot això calgué fer un estudi genètic, i una vegada aclarits els factors genètics presents foren emprades les tècniques de la genètica clàssica per a obtenir individus homozigots o races pures per a determinats al·lels (Francesch i Jordà, 1986-1987-1988).

Com a resultat han estat obtingudes quatre varietats de la raça penedesenca: negra, aperduada, color blat i barrada; així com tres de l'empordanesa: blanca, roja i rossa.

Un resum de llurs característiques morfològiques ha estat publicat per Francesch (1989), i un treball més ampli al respecte, donant lloc a la confecció d'uns patrons, ha estat elaborat per Francesch *et al.* (1989). Aquest treball serà aprovat pel Col·legi Nacional de Jutges Avícoles, i amb això aquestes races gaudiran d'un nom oficialment reconegut.

5. CARACTERÍSTIQUES PRODUCTIVES

Cal destacar, que els treballs d'uniformització i purificació de varietats, sempre han anat acompanyats de la selecció de les gallines amb més bons nivells productius i dels galls fills de l'élite, tant pel que fa a la producció d'ous com al color de la closca.

Estem en procés de conèixer, cada dia més, aquestes races des d'un punt de vista productiu, conèixer llurs potencialitats i llurs possibilitats d'utilització.

Pel que fa a posta, a la raça empordanesa se li pot estimar una producció de 180 ous a les 72 setmanes de vida, a la Prat uns 170, i 150 a la penedesenca.

La raça Prat és la que té uns nivells de lloquera més elevats. S'han fet estimes que han determinat un 30% de lloquera, mentre que en la penedesenca i l'empordanesa el valor baixa cap a un 10%.

El pes mitjà dels ous és d'uns 65 g en totes tres races.

L'edat al 5% de posta és de 22 setmanes en totes tres.

Les races Prat i empordanesa són semipesants. Les varietats aperdiuada, color blat i barrada de la penedesenca són lleugeres, però la varietat negra es comporta com a semipesant. Avui per avui això encara constitueix un problema científic. ¿Es tracta d'un efecte del mateix al·lel que determina el color negre total? ¿Constitueix la varietat negra un grup racial diferent, no sabem per quina raó històrica? En aquests moments s'han iniciat uns treballs d'investigació encaminats a fer llum a aquest problema.

Els pollastres de les races Prat, empordanesa i penedesenca negra aconseguixen un pes viu mitjà de 2 quilos a les 18 setmanes de vida. Les polletes, d'1,5 a les 20 setmanes. Són les més aptes per a pensar-hi de cara a un programa de millora per a producció de carn de qualitat. En canvi, la resta de varietats de la penedesenca, pel fet de ser lleugeres i tenir un consum d'aliment més baix, prometrien més en un programa de millora per a la producció d'ous molt foscos.

6. FUTUR

Cap al futur cal aconseguir el reconeixement oficial d'aquestes races mitjançant l'aprovació dels patrons, de les races penedesenca i empordanesa tant pel que fa a nivell nacional com estranger.

Cal també assegurar-ne la conservació per a constituir un banc de gens que no deixa d'ésser un dels objectius pels quals han estat recuperades. Per això s'ha de comptar amb associacions de criadors, granges-escola i jardins zoològics. No hem de descartar com a complement, la possibilitat de la congelació de semen.

Quant a llur utilització, en aquests moments poden ésser emprades perfectament com a gallines camperes per aquelles persones que els agrada de tenir unes quantes gallines per a produir-se els ous per al consum propi. No hem de descartar tampoc llur utilització com a productores d'un ou molt fosc que té un mercat. Així mateix són útils per a produir el pollastre de pagès, ben cotitzat, i cada dia més demanat en determinats sectors.

Als centres d'investigació els correspon d'estudiar-les i caracteritzar-les, així com d'utilitzar-les amb fins productius o merament científics. En aquest sentit cal esperar que tingui èxit el projecte IRTA enfocat cap a l'obtenció d'un pollastre dels denominats «Q» (creixement més lent, més gustosos i més magres que els *broilers* actuals). Es tracta d'arribar, mitjançant un procés de millora genètica, a un esquema d'encreuaments per a produir un pollastre econòmicament rendible, en una explotació que compleixi les normes de cria de la denominació «Q» de qualitat.

Cal tenir present també que la ciència avançarà, i la transmissió de caràcters interessants d'una raça a una altra cada vegada serà més sofisticada, però més efectiva.

No podem descartar que les races de què hem parlat tinguin caràcters d'interès que un dia calgui incorporar a races més productives, però deficientes en alguns aspectes, com per exemple resistència a una malaltia o caràcters regulats per un sol gen, que milloren aspectes productius.

BIBLIOGRAFIA

- AGENJO, C. (1964) *Enciclopedia de Avicultura*. Espasa Calpe, S.A.
- ANÓNIMO (1933). *Los avicultores del Penedés* (Cataluña) y su raza Penedesa. «Mundo Avícola». Tom XII p.p. 33-34.
- CASTELLÓ DE PLANDOLIT, E. (1924). *La nouvelle race de poules espagnoles appelées «Praisos»*. Deuxième Congrès Mondial d'Aviculture 10 - 18 Mai 1924.
- CASTELÓ, S. (1932). *La selección y los buenos reproductores base principal del éxito en avicultura*. Real Escuela Oficial y Superior de Avicultura. Imprenta Claraçó. Barcelona.
- C.E.A.S. (1953). *Libro español de los patrones avícolas*. Ediciones GEA. Barcelona.
- COLUMELA, J.L.M. (50). *Los doce libros de agricultura*. Libro VIII.
- COROMINAS, E. (1985). *La raça del Prat també té història*. «DELTA: Periòdic de El Prat».
- FRANCESCH, A., i A. JORDÀ (1986). «Avances en el programa de conservació de razas de gallinas autóctonas de Cataluña. XXIV Symposium de Avicultura Científica de la WPSA.» León. pp. 221-243.
- FRANCESCH, A., i A. JORDÀ (1987). *Obtención en pureza de tres variedades uniformes de gallinas a partir de dos poblaciones heterogéneas autóctonas de Cataluña*. ITEA. Vol. Extra núm. 7, 35-37.
- FRANCESCH, A., i A. JORDÀ (1988). *La raza de gallinas del Penedés: Una labor de hoy que conecta con el pasado*. Selecciones Avícolas. Vol. XXX (10): 307-314.
- FRANCESCH, A.; A. JORDÀ; J. NADAL; J. COLET i M. COLET (1989). *Patrons de la Raça de Gallines Penedesenca*. Patrons aprovats pel Col·legi Nacional de Jutges Avícoles. Pendent de publicació.
- FRANCESCH, A.; A. JORDÀ; J. NADAL; J. COLET i M. COLET (1989). *Patrons de la Raça de Gallines Empordanesa*. Patrons aprovats pel Col·legi Nacional de Jutges Avícoles. Pendent de publicació.
- FRANCESCH, A. (1989). «Recuperació i conservació de races de gallines catalanes en el Camp de Tarragona». XXXV Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya. Valls i Vila-rodona. Vol. III, pp. 189-198.
- JORDÀ, A. (1984). *Recuperació de dues races de gallines autóctones de Catalunya: Penedesenca i Empordanesa*. Publicacions del Centre Agropecuari Mas Bové, núm. 42.
- OROZCO, F. (1985). *Apuntes históricos sobre la raza Catalana del Prat*. «Selecciones Avícolas» Mayo y Julio, pp. 154-159 i 211-224.
- RIERA, X. (1923). *Actuació de la Mancomunitat en Ramaderia*. «Agricultura (Revista agrícola catalana)». Edició 5 de Novembre, p.p. 579-583.
- ROSSELL i VILÀ (1928). *La raça de gallines del Penedès*. «Agricultura i Ramaderia», any X. N. 7.